

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α. ΝΗΜΑ

**Η οθωμανική απογραφή του 1454/55 στο Σαντζάκι Τρικάλων
(Θεσσαλία - Πιερία - Ευρυτανία – Ναυπακτία - Δυτ. Φωκίδα και άλλα όμορα)
Ονόματα κατοίκων, κτηνοτροφία, γεωργική παραγωγή, φόροι κ.ά
Νέα σημαντική έκδοση του Φ.Ι.ΛΟ.Σ. και του Εκδ. Οίκου Κ. & Μ. Σταμούλη
Θεσσαλονίκη 2024, σελ. 744**

Μία από τις σημαντικότερες εκδόσεις του Φιλολογικού, Ιστορικού, Λογοτεχνικού Συνδέσμου (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων και του Εκδοτικού Οίκου Κ. & Μ. Σταμούλη (Θεσσαλονίκη, τηλ. 2310-264748, 6946-461460) βρίσκεται ήδη στα βιβλιοπωλεία και είναι στη διάθεση των φιλομαθών. Πρόκειται για το υπ' αρ. 24 βιβλίο της σειράς «**Κείμενα και Μελέτες**» του Φ.Ι.ΛΟ.Σ., που περιλαμβάνει ένα από τα σπουδαιότερα έργα του φιλόλογου και διδάκτορα ιστορίας της Εκπαιδευσεως Θεοδώρου Α. Νημά με τίτλο «**Η οθωμανική απογραφή του 1454/55 στο Σαντζάκι Τρικάλων (Θεσσαλία - Πιερία - Ευρυτανία – Ναυπακτία - Δυτ. Φωκίδα και άλλα όμορα)**» και με υπότιτλο «**Ονόματα κατοίκων, κτηνοτροφία, γεωργική παραγωγή, φόροι κ.ά.**». Το ογκώδες αυτό βιβλίο των 744 σελίδων σχήματος 24X17 εκ., που είναι ο καρπός πολύχρονης κοπιαστικής μεταφραστικής εργασίας και μελέτης, πραγματεύεται την **οθωμανική απογραφή του 1454/55 στο Σαντζάκι Τρικάλων**, το οποίο τότε περιλάμβανε μία πολύ μεγάλη έκταση, ήτοι ολόκληρη τη Θεσσαλία, την Πιερία έως τον Αλιάκμονα προς Βορράν, τα όμορα προς τη Θεσσαλία χωριά της Δυτικής Μακεδονίας, το Μέτσοβο και τα υπαγόμενα σ' αυτό χωριά της Ηπείρου, την Ευρυτανία, τη Ναυπακτία και μερικά χωριά της Δυτικής Φωκίδας.

Η απογραφή αυτή είναι καταχωρημένη με την παλιά τουρκική γραφή (αραβική) στο Κατάστιχο αρ. 859, που φυλάσσεται στην Άγκυρα και έχει εκδοθεί φωτομηχανικά αλλά και μεταγραμμένο στη νέα τουρκική γραφή, χωρίς τα ονόματα των Χριστιανών κατοίκων που υπάρχουν σ' αυτό, από τους Melek Delilbaşı και Muzaffer Arıkan το 2001.

Ειδικότερα στην αρχή του βιβλίου παρατίθενται: **Πρόλογος** του Διοικητικού Συμβουλίου του Φ.Ι.ΛΟ.Σ (σελ. 11-12), **Πρόλογος** του Συγγραφέα (σελ. 13-16), **Πίνακας με την βασική ορολογία** που θα συναντήσει ο αναγνώστης στο βιβλίο (σελ. 17-20), μία εκτενής **Εισαγωγή** του Οθωμανολόγου και διδάκτορα χωροταξίας και πολεοδομίας Γρηγόρη Στουρνάρα με τίτλο «**Η Οθωμανική Απογραφή του 1454/55 στο Σαντζάκι Τρικάλων**» (σελ. 21-31)

Το κύριο σώμα του βιβλίου αποτελείται από τρία βασικά μέρη:

1) Την **Εισαγωγή** (σελ. 33-53) στην οποία δίνονται οι απαραίτητες πληροφορίες για την κατάκτηση της Ελλάδος και ιδιαίτερα της Θεσσαλίας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, εξετάζονται δηλαδή οι διοικητικές διαιρέσεις, η δημιουργία και η οργάνωση του Σαντζακίου Τρικάλων, ο θεσμός των αρματολικιών, το ιδιοκτησιακό καθεστώς, η ζωή των κατοίκων, η σύντομη ιστορία της πόλης των Τρικάλων, οι απογραφές του πληθυσμού, οι οθωμανικές απογραφές και ιδιαίτερα η απογραφή του 1454/55, η οποία θεωρείται ως η σημαντικότερη από όλες, διότι είναι συστηματική και η πρώτη που μας δίνει πολύ χρήσιμα δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία για το Σαντζάκι των Τρικάλων, το οποίο περιλάμβανε μία πολύ μεγάλη έκταση της κεντρικής Ελλάδος.

Το εν λόγω οθωμανικό Κατάστιχο, που αποτελείται από 466 φύλλα διαστάσεων 29X11 εκ., είναι ακέφαλο· λείπει το εισαγωγικό τμήμα και η αυτοκρατορική υπογραφή με τον νομικό κώδικα (κανουναμέ), αλλά προφανώς και αρκετά φύλλα, διότι δεν εμφανίζονται σ' αυτό οι πόλεις και τα χωριά του σημερινού Ν. Μαγνησίας. Η δημοσίευση του Καταστίχου, έστω και στα τουρκικά, απέβη πολύτιμη στην μελέτη της περιόδου των πρώτων χρόνων της Τουρκοκρατίας, διότι δίνει την ευκαιρία στους Έλληνες ιστορικούς και ερευνητές να μεταφράσουν και να δημοσιεύσουν διάφορα αποσπάσματά του με αποτέλεσμα να γίνουν γνωστά αρκετά ιστορικά στοιχεία για τους οικισμούς της Θεσσαλίας της περιόδου αυτής, όπως αρχαιότερη μαρτυρία ύπαρξης οικισμών, ονόματα κατοίκων, εκτρεφόμενα ζώα, παραγόμενα αγροτικά προϊόντα κ.ά. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι έχουν καταγραφεί ακόμα και μικροί ή ακατοίκητοι οικισμοί ευρισκόμενοι στα πιο δυσπρόσιτα μέρη της Πίνδου, όπως οι περιοχές του Ασπροποτάμου, των Αγράφων και των Κραβάρων.

2) Στο **Πρώτο Μέρος** του βιβλίου (σελ. 55-278) παρατίθεται μεταφρασμένο ολόκληρο το Κατάστιχο με όλα τα στοιχεία, εκτός των ονομάτων των αρχηγών οικογενειών, με εξαίρεση ορισμένα χωριά αντιπροσωπευτικά όλων των περιοχών του Σαντζακίου. Παρατίθενται δηλαδή, με τη σειρά που είναι γραμμένα στο Κατάστιχο, κατά τιμάριο με τα περιλαμβανόμενα σ' αυτό χωριά/οικισμούς (τα ονόματά τους, στα ελληνικά και τουρκικά, με παράλληλη ταύτισή τους με τα σημερινά, εκτός ορισμένων που έχουν διαλυθεί προ αιώνων και αυτή δεν κατέστη δυνατή). Περιλαμβάνονται επίσης τα εκτρεφόμενα ζώα (πρόβατα, χοίροι), οι κυψέλες μελισσών, τα παραγόμενα αγροτικά προϊόντα (π.χ. σιτάρι, κριθάρι, λινάρι, αμπέλια με μούστος κ.ά.), κάποιιοι ειδικοί φόροι, το σύνολο των φορολογουμένων κατοίκων κατά κατηγορίες (πλήρη νοικοκυριά/εστίες, χήρες, άγαμοι) και το συνολικό ποσόν της φοροπροσόδου/φόρου που υποχρεωνόταν να καταβάλλει το κάθε χωριό/οικισμός.

3) Στο **Δεύτερο Μέρος** (σελ. 279-671) εξετάζονται, ταξινομημένα σε δώδεκα γεωγραφικές ενότητες, αναλυτικά όλα τα χωριά/οικισμοί του Ν. Τρικάλων με καταγραφή όλων των αναφερομένων στοιχείων στο Κατάστιχο γι' αυτά, ήτοι όλα τα ονόματα των φορολογουμένων αρχηγών οικογενειών, τα εκτρεφόμενα και φορολογούμενα ζώα και γεωργικά προϊόντα, καθώς και τα έσοδα από άλλες πηγές. Γίνεται δηλαδή επεξεργασία και αναλυτική μελέτη όλων των στοιχείων του Καταστίχου. Παρατίθενται επίσης σε κάθε ενότητα τέσσερις πίνακες με τα αριθμητικά δεδομένα όλων των χωριών/οικισμών της κάθε ενότητας: **α)** ο αριθμός των φορολογουμένων κατά οικισμό, **β)** τα ποσά των φόρων από πρόβατα, χοίρους και μελίτσια, **γ)** τα ποσά φόρων από όλα τα παραγόμενα και φορολογούμενα γεωργικά προϊόντα, και **δ)** κατάσταση με το συνολικό ποσό φόρων κατά χωριό/οικισμό και είδος.

Στο **Παράρτημα** (σελ. 673-677) παρατίθενται δύο Πίνακες, ένας με τις πόλεις και τα χωριά που είχαν τον μεγαλύτερο φορολογούμενο πληθυσμό (άνω των 100 αρχηγών οικογενειών) και άλλος ένας με τις πόλεις και τα χωριά που πλήρωναν τον μεγαλύτερο φόρο (άνω των 5.000 άσπρων).

Στο τέλος παρατίθενται Περιλήψεις (σελ. 679-688) στα ελληνικά, στα τουρκικά, στα αγγλικά, στα γερμανικά και στα γαλλικά, η Βιβλιογραφία (σελ. 689-690), καθώς και αναλυτικά Ευρετήρια: 1) των πόλεων, χωριών και οικισμών με βάση τις σελίδες του Οθωμανικού Καταστίχου (σελ. 691-710), 2) των Τιμαρίων και Τιμαριούχων (σελ. 710-716), καθώς και Γενικό Ευρετήριο Ονομάτων (Προσώπων και Πόλεων, Χωριών και Οικισμών) με βάση τις σελίδες του βιβλίου (σελ. 717-743).

Ενδιαμέσως παρεμβάλλονται χάρτες και εικόνες ενδεικτικών σελίδων του βιβλίου.

Για να δοθεί μια εικόνα της πληθυσμιακής καταστάσεως και της ευμάρειας των πόλεων και των χωριών του Σαντζακίου Τρικάλων, αντιγράφουμε από τους Πίνακες που παρατίθενται στο βιβλίο τα μεγαλύτερα και πλουσιότερα:

A. Τα μεγαλύτερα.

ΠΟΛΕΙΣ: 1) Τρίκαλα: 545 οικογένειες (290 χριστιανικές και 260 μουσουλμανικές), 2) Λάρισα/Γενί Σεχίρ: 450 οικογένειες (83 χριστιανικές και 367 μουσουλμανικές), 3) Φανάρι: 450 οικογένειες (417 χριστιανικές και 151 μουσουλμανικές), 4) Άγραφα: 392 οικογένειες (Πλήρη νοικοκ. 327, Χήρες 5, Άγαμοι 60), 5) Βόλος/Γκόλος [απογραφή 1485]: 362 οικογ. (Νοικοκ. 292, Χήρες 28, Άγαμοι 42) + 3 Μουσουλμάνοι, 6) Δαμάσι ή Τσαγί Χισάρ: 291 πλήρεις οικογ. + 23 χήρες. Β. ΧΩΡΙΑ: 1) Μηλιά (Ιωαννίνων): Φορολογούμενοι: **Σύνολο 340** (μαζί με φυγάδες από αλλού), 2) Πετρίλο (Ν. Καρδίτσης): Πλήρη νοικοκ. 277, Χήρες 12, Άγαμοι 22. **Σύνολο 311**, 3) Επινανά (Ν. Ευρυτανίας): Πλήρη νοικοκ. 255, Χήρες 5, Άγαμοι 27. **Σύνολο 287**, 4) Βραγγιανά (Ευρυτανίας): Πλήρη νοικοκ. 228 + Χήρες 2 + Άγαμοι 50. **Σύνολο 280**, 5) Κεράσοβο (Κερασχωρί Ευρυτανίας): Πλήρη νοικοκ. 229, Χήρες 10, Άγαμοι 37. **Σύνολο 276**, 6) Κλεινοβός (Κλεινός Καλαμπάκας): Πλήρη νοικοκ. 231, Χήρες 22. **Σύνολο 255**, 7) Βεντίστα (Αμάραντον Καλ/κας): Πλήρη νοικοκ. 196, Χήρες 20, Άγαμοι 30. **Σύνολο 246**, 8) Μποχούνιστα (Μεγαλοχώρι Τρικάλων): Πλήρη νοικοκ. 211, Χήρες 32. **Σύνολο 243**, 9) Κλειτσός (Ν. Ευρυτανίας): Πλήρη νοικοκ. 198, Χήρες 17, Άγαμοι 20. **Σύνολο 225**, 10) Χρίσοβο (Ν. Ευρυτανίας): Πλήρη νοικοκ. 183, Χήρες 12, Άγαμοι 29. **Σύνολο 224**, 11) Πέτρα (Ν. Πιερίας): Πλήρη νοικοκυριά 189, Χήρες 24. **Σύνολο 213**, 12) Καλογριανά (Ν. Καρδίτσης): Πλήρη νοικοκ. 157, Χήρες 24, Άγαμοι 2. **Σύνολο 183**, 13) Άγιος Δημήτρης (Ν. Πιερίας): Πλήρη νοικοκυριά

162, Χήρες 16. **Σύνολο 178, 17**) Δομένικο (Επ. Ελασσόνος): Πλήρη νοικοκυριά 142, Χήρες 32. **Σύνολο 174, 18**) Χλαποί (διαλυμ. οικ. Ν. Γρεβενών): Πλήρη νοικοκ. 151, Χήρες 7, Άγαμοι 11. **Σύνολο 169, 19**) Βάνια (Πλάτανος Τρικάλων): Πλήρη νοικοκυριά 136, Χήρες 29. **Σύνολο 165, 20**) Ασπροκκλησιά (Επ. Καλ/κας): Πλήρη νοικοκ. 128, Χήρες 9, Άγαμοι 21. **Σύνολο 158.**

Β. Με τη μεγαλύτερη φοροδοτική ικανότητα.

ΠΟΛΕΙΣ: 1) Τρίκαλα: 45.200 άσπρα + 16.407 οι συνοικίες τους. Σύνολο: 61.607, 2) Φανάρι (Ν. Καρδίτσας): 33.268 άσπρα + 22.103 οι συνοικίες του. Σύνολο: 55.371 άσπρα, 3) Λάρισα (Γενί Σεχίρ): 41.600 άσπρα + 7.046 οι συνοικίες της. Σύνολο: 48.646 άσπρα, 4) Βόλος (Γκόλος): 32.364 άσπρα [απογραφή 1485], 5) Δαμάσι ή Τσαγί Χισάρ (Ν. Λαρίσης): 26.493 άσπρα, 6) Άγραφα (Ν. Ευρυτανίας): 7.445 άσπρα. ΧΩΡΙΑ: 1) Μέτσοβο (Ν. Ιωαννίνων) [από κοινού με τα χωριά: Βοτονόσι, Δερβεντίστα (Ανθοχώρι), Επάνω Κυδωνιά (διαλυμ.), Κάτω Κυδωνιά (διαλυμ.), Μηλιά, Νιχώρι (διαλυμ.)]: Σύνολο 41.981, 2) Πέτρα (Ν. Πιερίας): 17.485 άσπρα, 3) Μποχούνιστα (Μεγαλοχώρι Τρικάλων): 15.857 άσπρα, 4) Μεσδάνι (Αγναντερό Καρδίτσας): 12.550 άσπρα, 5) Δομένικο (Επ. Ελασσόνος): 12.438 άσπρα, 6) Βάνια (Πλάτανος Τρικάλων): 10.831 άσπρα, 7) Κλεινοβός (Κλεινός Καλαμπάκας): 10.515 άσπρα, 8) Καλογριανά (Ν. Καρδίτσας): 10.358 άσπρα, 9) Σελτζούκτσιλέρ (Ριζαριό Τρικάλων ;): 9.932 άσπρα, 10) Κλειτσός (Ν. Ευρυτανίας): 9.890 άσπρα.